

**·ODBITKA z WYDAWNICTW SZKOŁY GŁÓWNEJ
·GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO w WARSZAWIE TOM I r. 1934**

J. KURANT

**Czynniki rozwoju postępu
rolniczego w gminie Szumowo**

WARSZAWA — 1934

J. KURANT

Czynniki Rozwoju Postępu Rolniczego w Gminie Szumowo.

(Z Zakładu Polityki Ekonomicznej i Agronomji Społecznej)

WSTĘP.

W polskiej literaturze rolniczej brak jest nietylko podobnych opracowań w stosunku do gminy, lecz także monografie gmin należą do rzadkości. To ostatnie jednak zachęciło mnie do podjęcia takiego opracowania, aby choć w drobnej mierze przyczynić się do poznania wsi, jej przejawów, a zwłaszcza czynników, mających wpływ na rozwój postępu rolniczego.

Zebrane wiadomości starałem się uszeregować według pewnych grup, mających z sobą bardziej współzależny związek, przy czym czynnik, który odegrał ważniejszą rolę w postępie rolniczym gminy, bardziej uwypuklałem. Samo ujęcie istoty rzeczy przedstawiało dość duże trudności, gdyż czynniki te nieraz mocno się komplikują.

Zbieranie materiałów natrafiało na poważne przeszkody, gdyż zestawienia statystyczne najczęściej nie obejmują tak małych obszarów, a wiadomości zdobyte drogą wywiadów okazywały się skąpe i wymagały skonfrontowania.

*) Obecna postać pracy jest następstwem poważnego skrócenia pracy dyplomowej spowodowanego zgóry określonymi wymaganiami co do rozmiarów prac drukowanych.

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA GMINY.

Gmina Szumowo wchodzi w skład pow. łomżyńskiego i woj. białostockiego. Leży ona na południe od Łomży, po obu stronach wielkiej drogi bitej, zwanej szosą „Warszawsko-Wileńską“, pomiędzy miastami Ostrów-Mazowiecki a Zambrowem, granicząc z gminami: Lubotyń, Śniadowo, Puchały, Długoborz oraz Warchoły i Jasienica. Obszar gminy Szumowo pokrywa się obszarem parafji Szumowo.

Komunikacja. Wspomniana już droga bita stwarza dobre połączenie z miastami Ostrów-Mazowiecka i Zambrów. Poza tem jedynie wieś Szumowo połączono brukiem z drogą bitą w latach 1928—31. Wioski położone na północ od drogi bitej posiadają drogi piaszczyste, pozostała część gminy ma drogi głównie błotniste, a wogóle złe.

Najlepiej tę kwestję rozwiązała Pęchratka, gdyż od 1928 r. wysypuje żwirem corocznie około 1 km drogi. Za przykładem tej wsi poszły inne, a urząd gminny usilnie tę sprawę popiera i w ciągu najbliższych kilku lat przewiduje się naprawę błotnistych dróg wioskowych. Gospodarze chętnie poświęcają kilka dni w roku naprawie złych dróg, a jakość wykonanej pracy jest dość wysoka przy sprawnie funkcjonującym nadzorze.

Na terenie gminy Szumowo niema toru kolejowego i mieszkańcy jej korzystają ze stacyj kolejowych: w Ostrowi-Mazowieckiej, Śniadowie i części Małkini, Czyżewie oraz Zarębach Kościelnych. Komunikacja z Łomżą odbywa się obecnie przy pomocy autobusów, zaś dawniej przeważnie końmi, gdyż połączenie kolejowe jest bardzo niedogodne.

Urząd pocztowy w Szumowie utworzono kilka lat temu. Nieliczne aparaty radiowe posiada przeważnie miejscowa inteligencja i w niewielkiej ilości rolnicy.

Ukształtowanie powierzchni na południe od wspomnianej szosy jest równinne, a na północ pagórkowate, przechodząc miejscami we wzgórze. Najniższe położenie ponad poziom morza wynosi 122 m, najwyższe 179, średnie wzniesienie które wynosi około 150 m zbliża się do przeciętnej dla obszaru Polski.

Ogólny obszar gminy Szumowo wynosi 16.301,01 ha; do 1931 roku obszar ten był o 2,268.75 większy, mianowicie o przestrzeń lasu państwowego, przyłączonego do gmin Puchały i Śnia-

dów. Ziemia orna stanowi 8,009.83 ha, lasy 6,480.36 ha, w tem 5,220.25 ha państwowego, łąki 577,3 ha, pastwiska naturalne 760,52 ha i pozostałe grunty, oddzielnie niewymienione 473 ha.

G l e b y tutejsze są pochodzenia lodowcowego. Obok piasków występują lekkie i mocne szczyrki oraz w niewielkiej ilości bielice, gliny i sapy. Piaski występują głównie w północno-zachodniej części gminy, przechodząc miejscami we wzgórze piaszczyste, porośnięte najczęściej zaroślami sosnowymi i jałowcowymi. Wśród tych piasków spotyka się często błotniste źródłiska, na których bujnie wyrasta olszyna. W sąsiedztwie mokradłisk znajdują się sapy. Piaski przechodzą w szczyrki, które są typową glebą wiosek szlacheckich (str. 5). Południowa i południowo-wschodnia część gminy Szumowo posiada szczyrki mocne z pasami saków, bielicy i glin. Gleby te są charakterystyczne dla wiosek włościańskich i folwarku w Żabikowie (jedynego w gminie). Szczyrki mocne należą do urodzajnych, o ile są w kulturze, bo łatwo ulegają zaperzeniu. Gliny i bielice charakteryzuje wrażliwość na opady atmosferyczne i suszę, gdyż szybko zamakają oraz równie szybko zasychają do głębi. Sapy występują w pobliżu kwaśnych łąk. Brak urządzeń odwadniających sprawia, że gleby w tej części mają nadmiar wilgoci.

Kl i m a t nie posiada dobrej charakterystyki, bo najbliższa stacja meteorologiczna znajduje się w Kisielnicy (pow. łomżyński); mimo odległości około 40 km od gminy Szumowo, z konieczności musimy przyjąć jej dane.

Temperatura powietrza w latach 1925—30 wynosiła:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I-XII
-3,4	-4,1	-0,1	6,1	12,6	15,0	18,1	16,3	12,3	7,3	3,3	-3,4	6,6

Opady w tychże latach 1925—30 wynosiły:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I-XII
22,2	19,0	30,1	38,9	47,0	86,3	65,0	102,2	56,2	46,5	45,8	27,4	574

Średnia roczna opadów waha się pomiędzy 488 mm i 742 mm; średnio wypadło 163 dni z opadem. Okolice piaszczyste w gminie Szumowo odczuwają często brak opadów, natomiast lepsze gleby mają niekiedy nadmiar wilgoci (z braku urządzeń odwadniających).

Gmina Szumowo liczy 18 sołectw, a 21 m i e j s c o w o ś c i.

Zachodzą pomiędzy nimi poważne różnice co do obszaru, gleby i zaludnienia, jak świadczy poniższe zestawienie z 1931 r.:

L. p.	Nazwa miejscowości	Obszar w ha	Ilość mieszkań-ców	Gęstość zaludnienia na 1 km ²	Gleba	Pochodzenie ludności
1	Głębocz Wielki	758,80	137	18,0	Piaski i lekkie szczyrk	Szlacheckie
2.	Kaczynek	358,96	134	37,2	" "	"
3.	Krajewo-Budziły	176,40	158	87,7	Lekki szczyrk	"
4.	Mroczi-Stylongi	264,88	57	21,9	Piaski i lekkie szczyrk	"
5.	Radwany-Zaorze	266,56	113	41,8	" "	"
6.	Stryki	155,12	78	48,8	Lekki szczyrk	"
7.	Zochowo	375,20	136	36,7	Piaski i lekkie szczyrk	"
8.	Wyszomierz - Wielki	1,055,04	296	28,0	Lekki i mocny szczyrk	"
9.	Rynołyty	170,8	112	65,9	" "	"
10.	Szumowo-Nowe	86,24	12	13,3	Mocny szczyrk i sapy	"
11.	Szumowo	1,273,44	982	77,3	Piaski i lekkie szczyrk	Szlacheckie, włośc. żydow
12.	Zaręby-Jartuzy	931,84	244	26,2	Piaski, lekkie i mocny szczyrk	Szlacheckie i włościańskie
13.	Żabikowo-Folwark	170,8	50	29,4	Mocny szczyrk	Różne (szlach. i włośc.)
14.	Żabikowo-Prywatne	189,28	136	71,6	" "	Włościańskie
15.	Żabikowo-Rządowe	201,04	96	48,0	" "	"
16.	Kalinowo	204,4	105	52,5	" "	"
17.	Ostróżne	742,56	378	51,0	Mocny szczyrk i sapy	"
18.	Srebrna	1,517,04	796	52,4	Mocny szczyrk, nieco gliny, bielicy i sapów	"
19.	Pęchratka	1,192,8	571	48,2	" "	"
20.	Srebrny-Borek	938,56	291	31,0	Mocny szczyrk	Kolon. niemiec. trochę Polaków
21.	Nadl. państw. „Łomża"	5,271,25	37	0,7	Piaski	Różne
Ogółem		16.301,01	5109	31,3	—	—

Ludność szlachecka stanowi około 50% i posiada gleby lżejsze, zaś włościańska gospodaruje na glebach lepszych. Największe zagęszczenie ludności przypada na Krajewo, Szumowo, i Żabikowo-Prywatne, przytem w dwu pierwszych wioskach jest gleba licha, co jeszcze bardziej pogarsza sytuację.

B u d ż e t tutejszego urzędu gminnego zależy od stanu ekonomicznego rolników, bo ludność gminy w 96% zajmuje się rolnictwem.

Wykonanie budżetów gminy (w zł.)

Lata	Dochody	Wydatki	Nadwyżka	Niedobór
1927/28	26.078,83	19.744,34	6.343,49	—
1928/29	30.219,41	28.227,70	1.991,71	—
1929/30	41.793,23	41.167,59	625,64	—
1930/31	49.024,94	49.548,88	—	523,94
1931/32	36.545,89	35.256,79	1.290,10	—

Wydatki gminy Szumowo stale i równomiernie wzrastają, a w latach 1929/30 i 1930/31 kasa gminna była zasilona funduszami Wydziału Powiatowego, przeznaczonymi na budowę bruku łączącego Szumowo z szosą. Dochody gminne nie ulegają większym wahaniom z tego względu, że są oparte na stałych podatkach z gruntu.

Szczegóły budżetu gminy Szumowo za 1931/32 r. zawierają:

Dochody zwyczajne (w zł.)

1. Opłaty administracyjne	393,19
2. Dodatki do podatków państwowych	6.076,32
3. Podatki samoistne	27.202,28
4. Zwroty	319,00
5. Różne	2.555,10
Razem . . .	<u>36.545,89</u>

Wydatki (w zł.)

1. Administracja ogólna	15.132,84
2. Drogi i place publiczne	311,85
3. Oświata	9.829,02
4. Zdrowie publiczne	581,10
5. Opieka społeczna	5.012,65
6. Bezpieczeństwo publiczne	1.059,00
7. Różne	3.329,60
Razem . . .	<u>35.255,79</u>

Najpoważniejszą pozycją w wydatkach za 1931/32 r. jest utrzymanie administracji ogólnej, bo pochłania ona aż 43%. Personel urzędu gminnego składa się z 4 osób: wójta, sekretarza, zastępcy sekretarza i urzędnika meldunkowego. Obowiązki gminy, jak również ilość załatwianych spraw, stale wzrastają, gdyż Pań-

stwo coraz to nowe działy swej pracy przerzuca na samorządy. Gmina, chcąc podoląć ciężącym na niej obowiązkom, zwiększa podatki i przyjmuje nowych pracowników.

Drugą poważną pozycją są wydatki na oświatę, wynoszące 28% budżetu; idą one całkowicie na utrzymanie istniejących budynków i wynajem sal szkolnych. Pozostałe 30% budżetu idzie na opiekę społeczną, zdrowie publiczne, drogi, bezpieczeństwo publiczne i wydatki różne.

Analizując dochody urzędu gminnego za 1931/32 r., widzimy, że w 75% opierają się one na podatkach samoistnych, zaś dodatki ustawowe do podatków państwowych stanowią niespełna 17%.

II. LUDNOŚĆ I OŚWIATA.

W 1921 r. gmina Szumowo posiadała 4.842 mieszkańców, zaś w 1931 r. l u d n o ś ć wzrosła do 5.109 osób. Widzimy, że przyrost mieszkańców gminy w ciągu ostatnich 10 lat jest bardzo mały. Wytlumaczyć to można odpływem ludności do miast, zwłaszcza w okresie pomyślnej konjunktury gospodarczej. Gęstość zaludnienia gminy Szumowo na 1 km² wynosi zaledwie 31,3, jednak po odliczeniu lasów wynosi 51,6 osób; są to cyfry niskie w porównaniu z przeciętną z całej Polski. Tak słabe zaludnienie wynika z naturalnych warunków, bo obszar gminy w 40% pokrywają lasy i zarośla, prócz tego są również gleby piaszczyste.

Na terenie gminy Szumowo wyznanie i narodowość pokrywają się całkowicie, co potwierdza poniższa tablica:

Zestawienie ludności wg. wyznań i narodowości.

Narodowość	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Wyznanie	Ogółem
Polacy	2.351	2.339	4.690	Rz. katolickie	4.690
Niemcy	131	130	261	Ewangelickie	261
Żydzi	79	70	149	Mojżeszowe	149
Rusini	4	2	6	Grecko-katolickie	6
Rosjanie	3	—	3	Prawosławne	3
Razem	2.579	2.541	5.109		5.109

Polacy wyznania rz.-katolickiego należą do parafji w Szumowie, gdzie jest niewielki kościół murowany. Lud jest głęboko

religijny, ale pod tym względem można zaobserwować osłabienie, zwłaszcza po wojnie światowej. Osłabienie to wywołały warunki wojenne i tendencyjne po wojnie mieszanie przez księży polityki do spraw religijnych i społecznych.

Głównym zajęciem Polaków jest rolnictwo i w niewielkiej ilości występują rzemieślnicy, handlarze, urzędnicy i t. d. Ludność polska stanowi większość w poszczególnych wsiach, z wyjątkiem Srebrnego - Borka, gdzie zwartą masą osiedli Niemcy.

Niemcy są wyznania ewangelickiego i należą do parafji swej w Paproci - Dużej. Tworzą oni oddzielną wieś Srebrny - Borek, gdzie w budynku szkolnym zbierają się na modły, odprawiane przez nauczyciela. Naprzeciw szkoły jest cmentarz, który mówi przybyszowi o obcym charakterze wsi. Do Polski przywędrowali oni z Meklemburgu i Pomorza Pruskiego w latach 1818—24. Byli to przeważnie rzemieślnicy, którzy, skutkiem ciężkiego przesilenia gospodarczego po wojnach napoleońskich nie mogli znaleźć w swej ojczyźnie pracy i chleba. Karczując ładne lasy brzoźowe, zdobywali żyzną glebę, stąd nazwa Srebrny - Borek.

Do wojny europejskiej przodowali w rolnictwie, posiadając wyróżniający się inwentarz żywy i martwy, ale po wojnie to ustąpiło. Po powrocie z Rosji, dokąd byli ewakuowani w czasie wojny, odbudowali zniszczone budowle przy poparciu okupantów Niemców, lecz obecnie wcale się nie wyróżniają.

Mieszkańcy gminy Szumowo w 96% są z a t r u d n i e n i w r o l n i c t w i e, z tego Polacy stanowią 91% i koloniści Niemcy 5% ludności rolniczej. Z braku innych danych, podaję wykaz przedsiębiorstw handlowych i przemysłowo-rzemieślniczych: 5 sklepów spożywczych, 2 piekarnie, 2 sklepy galanteryjno-bławatne, 5 młynów motorowych, 3 wiatraki i 22 różne warsztaty rzemieślnicze. Na ludność niezatrudnioną w rolnictwie przypada 4% ogółu mieszkańców, w tem 3% żydów, mieszkających w gminnym i parafjalnym Szumowie i zajmujących się drobnym handlem oraz rzemiosłem. Pozostały 1% ludności to nauczyciele, urzędnicy, policja i rzemieślnicy Polacy.

P o z i o m s z k o l n i c t w a nie był dawniej wysoki, a mimo to gmina Szumowo posiada tylko około 16% analfabetów; wyższy od przeciętnego odsetek analfabetów mają wioski biedniejsze oraz te, w których niema szkół lub powstały w okresie powojennym. Oświecenie tej sprawy znajduje się przy omawianiu poszczególnych szkół.

Przed 1914 r. istniały na terenie gminy Szumowo 4 szkoły: w Szumowie, Pęchratce, Srebrnej i Srebrnym - Borku. W wioskach nie posiadających szkół nauczaniem zajmował się zwykle mniej zamożny gospodarz. Władze polskie przejęły tu szkolnictwo 1. 10. 1917 r.

Obecnie czynnych jest 7 szkół powszechnych o 14 klasach, w tem: 1 szkoła 5-klasowa, 2 szkoły 2-klasowe i 4 szkoły 1-klasowe. Postęp w rozwoju szkolnictwa jest widoczny, zwłaszcza że powszechne nauczanie, według opinii kierowników szkół, jest zrealizowane na terenie gminy. Poważną przeszkodą w nauczaniu na wiosnę i na jesieni jest pasienie inwentarza, jednak ludność powoli odzwyczaja się od tego i coraz mniej słyszy się narzekań.

Oświata jest zasadniczym czynnikiem rozwoju postępu rolniczego, więc przyjrzymy się, jak poszczególne szkoły w zależności od czasu powstania wpłynęły na poziom kultury rolniczej i ogólnej danej wsi.

S z k o ł a w S z u m o w i e . powstała około 1864 roku. Do wojny światowej poważniejszego wpływu wywierać nie mogła, gdyż nie było przymusu szkolnego, a naukę pobierały najczęściej dzieci bogatych gospodarzy. Po 1917 roku szkoła zaczęła się widocznie rozwijać.

Obecnie jest tu 5-klasowa szkoła z 5 siłami nauczycielskimi i prefektem; w przyszłości ma być 7-klasowa i ma obsługiwać całą gminę odnośnie do 3 wyższych oddziałów.

Do obwodu tej szkoły należą następujące wioski: Szumowo, Szumowo - Nowe, Żabikowo - Prywatne, Żabikowo - Rządowe. Folwark Żabikowo oraz Kalinowo. Na 5 izb szkolnych jedna mieści się we własnym budynku, gdzie jest również mieszkanie dla kierownika szkoły, pozostałe są wynajmowane, co utrudnia niepomernie pracę nauczycieli.

Uczęszczanie do szkoły w ostatnich latach podają następujące liczby:

Rok	1928/29	1928/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	217	254	227	236	253

W poszczególnych oddziałach w r. 1932/33 było dzieci:

Oddział	I	II	III	IV	V	VI	VI
Dzieci	49	45	52	35	33	28	11

Analizując powyższe dane widzimy, że ilość dzieci ulega większym wahaniam, jednak uderza niski procent kończących

siódmy oddział. Przyczyna tego leży zarówno po stronie rodziców i dzieci, jakoteż i nauczycielstwa. Do szkoły w Szumowie w 1932/33 r. uczęszczało 41 dzieci z poza obwodu szkolnego, zwłaszcza do wyższych oddziałów, choć odległość często dosięgała 7 km.

Kursy wieczorowe przy miejscowej szkole zorganizowano w jesieni 1932 r. Nie wzbudziły one należytego zainteresowania, gdyż zapisało się tylko 14 słuchaczy i to więcej z namowy niż z chęci.

Szkoła w Srebrnej powstała około 1865 roku, to jest wkrótce po upadku powstania styczniowego. Prawie od początku swego istnienia szkoła posiadała własny dom. W roku 1912 na miejsce starego pobudowano dom nowy, w którym mieści się jedna sala szkolna i mieszkanie dla nauczyciela. Od 1920 r. szkoła w Srebrnej istnieje jako 2-klasowa; druga sala szkolna jest wynajmowana. Obecny kierownik szkoły pracuje na wsi od 10 lat, znajdując uznanie wśród miejscowej ludności. Dodatkim wynikiem oddziaływania szkoły jest niski procent analfabetów w Srebrnej, bo sięgający zaledwie 6% i to wśród starszej i niezamężnej ludności.

Ilość dzieci uczęszczających do szkoły za kilka ostatnich lat przedstawia się następująco:

Rok	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	109	116	122	125	126	129

Widzimy, że liczba dzieci uczących się stale wzrasta. Do szkoły 7-oddziałowej w Szumowie uczęszcza corocznie kilkoro dzieci do wyższych oddziałów mimo odległości 5 km.

W bieżącym roku szkolnym zorganizowano przy szkole kursy dla dorosłych, które cieszą się dużą frekwencją, bo wynoszącą przeciętnie 32 osoby. Specjalne uznanie ma nauka o Polsce współczesnej.

Szkoła w Mroczkach-Radwanach powstała w 1917 roku. W okręgu działania szkoły rozsiane są wioski szlacheckie; widocznie więc rząd rosyjski celowo utrzymywał w ciemności element bardziej dla siebie niebezpieczny. Prywatne potajemne nauczanie w Radwanach datuje się od 1905 roku. Biedniejszy gospodarz za niewielką dopłatą podejmował się uczyć dzieci w zimie, jednak złe warunki mieszkaniowe i brak podręcz-

ników sprawiały, że nauka kończyła się najczęściej na umiejętności czytania z książki do nabożeństwa. Te skromne początki doprowadzą uświadomienia ludności; w Polsce odrodzonej stosunek do szkoły jest przychylny. W 1930 roku szkoła w Mroczkach - Radwanach została przekształcona z 1-klasówki na 2-klasówkę z 5 oddziałami. Mieści się ona w prywatnym domu.

Pomyślny rozwój szkoły uwidoczniają liczby:

Rok	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	80	87	85	84	96	100	110

Kursy dla dorosłych, które zorganizowano przy szkole w końcu 1932 roku, cieszą się powodzeniem. Liczba uczestników wynosi 23 osoby. Ośrodkiem zainteresowania jest język polski i matematyka.

Szkoła w Pęczratce powstała w 1864 lub 1865 roku i po dwóch latach miała już własny budynek. W 1911 roku uległ on pożarowi i w następnym roku pobudowano nowy dom, gdzie mieści się sala szkolna i 3-izbowe mieszkanie dla nauczyciela. Starsza ludność miejscowa z uznaniem wspomina przedwojennych nauczycieli, którzy (mężczyźni) umieli utrzymać dzieci w odpowiedniej karności, zmusić do nauki, a uczyli tylko w zimie.

Po odzyskaniu niepodległości szkoła w Pęczratce posiadała przeważnie nauczycielki, które wywierały mniejszy wpływ na uczącą się młodzież. Obecna nauczycielka, kierująca szkołą od 10 lat nie zdobyła zaufania mieszkańców, na co wskazują starania o inną siłę. Przyczyna tego leży w nieumiejętnym obchodzeniu się z ludnością i z organizacjami oraz w nieumiejętnym nauczaniu dzieci.

W Pęczratce istnieje 1-klasowa szkoła (w latach 1921—24 była 2-klasową). W ostatnich latach ilość dzieci waha się około 80 osób, a więc obciążenie pracą jednej nauczycielki jest poważne;

Rok	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	64	63	60	70	80	79	81

Pomimo odległości 7 km, do szkoły w Szumowie uczęszcza corocznie kilkoro dzieci z okolicy do wyższych oddziałów.

Mieszkańcy Pęczratki mieli oddwana zrozumienie dla szkoły, co potwierdza się w niskim procencie analfabetów, bo wyno-

szącym zaledwie 2% i to przeważnie z pośród byłej służby dworskiej.

Koloniści niemieccy w S r e b r n y m - B o r k u widocznie doceniali znaczenie nauki, kiedy w cztery lata po sprowadzeniu się pierwszych rodzin założyli szkołę. Od chwili powstania (1822 r.) mieściła się ona we własnym budynku, służącym równocześnie jako dom modlitwy. Obecny gmach szkolny wybudowano z cegły w 1913 roku. Jest to szkoła 1-klasowa narodowosciowa z językiem wykładowym polskim.

Rozwój szkoły ilustruje ilość dzieci z kilku ostatnich lat:

Rok	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	63	61	61	64	66

Na jedną siłę nauczycielską jest więc pracy dosyć dużo.

Wśród starszego pokolenia kolonistów spotyka się osoby, zwłaszcza kobiety, które nie władają językiem polskim, gdy obecna młodzież mówi niezle po polsku, śpiewa pieśni polskie, bo niemieckich prawie że nie umie. Dziwnem wydaje się tylko, że szkoła nie wyrobiła w nich dążenia do wspólnej pracy, i jak sołtys mówił: „U nas nie zgodziliby się na założenie mleczarni spółdzielczej“.

S z k o ł a w O s t r ó z n e m istnieje od 1920 roku i mieści się w budynku prywatnym. Początkowo ludność odnosiła się do szkoły z nieufnością, obecnie ustosunkowuje się przychylnie. Powodem niedoceniaenia znaczenia oświaty jest wyjątkowo duży procent analfabefów wśród starszych, bo dochodzący do 60% powyżej 30 lat. Szkoła posiada jedną siłę nauczycielską, obciążoną nadmierną ilością dzieci, co niewątpliwie odbija się na nauczaniu.

Rok	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	49	64	75	77	76

Planowa i systematyczna praca nauczyciela (ten sam od 6 lat) sprawiła, że ilość dzieci w 4-tym oddziale wzrosła, czego dawniej nie było z powodu ciągłych zmian. Pracy społecznej kierownik szkoły prawie nie prowadzi, co można wytłumaczyć brakiem warunków, bo wieś jest rozrzucona i niedojrzała jeszcze do życia organizacyjnego.

Szkoła w Głębocku - Wielkim została założona w 1920 roku. Mieści się ona w budynku wynajętym. Ludność miejscowa przychylnie odnosi się do szkoły, a inicjatywa nauczyciela znajduje tutaj zrozumienie i poparcie.

Rozwój szkoły w ciągu ostatnich kilku lat przedstawia się następująco:

Rok	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Dzieci	42	43	42	43	50

Przy szkole zorganizowane są kursy wieczorowe, które mają 23 słuchaczy. Podobnie jak w Mroczkach i Radwanach, uczestnicy najwięcej interesują się językiem polskim i rachunkami. Warunki pracy nauczycielskiej są tutaj ciężkie ze względu na utrudnioną komunikację, która odstrasza nauczycieli.

Oświata zawodowa rolnicza na terenie gminy zdobywa sobie dopiero prawo obywatelstwa. To też ze zdziwieniem przyjęto fakt zapisania się na wyższe studia rolnicze w Warszawie 2 synów włościan, gdyż doniedawna panowała tu opinia, że rolnictwa uczyć się nie potrzeba.

W ostatnich latach kilka dziewcząt i kilku chłopców ukończyło niższe szkoły rolnicze (N. Przybyszew, Krzyżewo i Nałęczów-Spółdzielcza). Wrócili oni na zagon ojczysty, jednak mimo starań wpływ ich na otoczenie jest jeszcze nieznaczący. Poza tem kilku chłopców ukończyło szkołę mleczarską w Liskowie lub w Rzeszowie. Z tych dwu pracuje w mleczarni spółdzielczej w Pęchratce, a inni poza obrębem gminy. Zeńską szkołę zawodową w Ostrowi-Mazowieckiej ukończyło 8 dziewcząt (7 z Pęchratki) i wszystkie powróciły na wieś. Poza tem, wskutek różnych okoliczności przerwało naukę w gimnazjum kilkunastu uczniów i obecnie pracują w gospodarstwach.

Wszyscy wyżej wymienieni stanowią element ruchliwy, biorący udział w pracy społeczno-organizacyjnej na wsi i niewątpliwie będą oni dobrymi gospodarzami, przyszłymi pionierami postępu rolniczego w gminie.

Pozostaje do omówienia grupa około 35 osób takich, które zdobyły lub zdobywają wykształcenie średnie i wyższe. Na wspomnianą liczbę składa się 10 osób z Pęchratki, 9 ze Srebrnej, pozostała ilość z Ostróznego, Żabikowa, Szumowa, Radwan, Zaręb, Mroczek i Wyszomierza. Przed wojną tylko 2 osoby uzy-

skwały wykształcenie średnie, poza tem wszyscy rozpoczęli naukę w szkole średniej bądź w czasie wojny światowej, bądź (i to w przeważnej części) w pierwszych latach po wojnie. Po ukończeniu nauki mają oni niewielki kontakt ze wsią rodzinną i nie odgrywają prawie żadnej roli w jej życiu.

Łożenie kosztów na naukę uważa się powszechnie za spłatę z gospodarstwa. Ten system regulowania spłat rodzinnych jest bardzo praktyczny, bo zmusza do lepszego gospodarowania i systematycznej oszczędności.

Kryzys rolniczy wstrzymał całkowicie dopływ młodzieży wiejskiej do wszelkich typów szkół, co musi ujemnie odbić się na życiu wewnętrznym i strukturze agrarnej wsi.

III. ZASOBNOŚĆ.

Ziemia w gminie Szumowo znajdowała się zawsze w przeważnej mierze pod postacią drobnych gospodarstw z tego względu, że gminę tę zamieszkuje prawie w 50% t. zw. szlachta zagonowa.

Podział gruntów i ich użycowanie w 1931 r. (ha).

Użytek	Mniejsza własność	Większa własność	Razem
1. Ziemia orna	7.829,10	180,73	8.009,83
2. Lasy i zarośla	1.255,63	5.224,73	6.480,36
3. Łąki	558,26	19,04	577,30
4. Pastwiska	744,28	16,24	760,52
5. Pozostałe	360,56	112,44	473,00
Razem	10.747,83	5.553,18	16.301,01

Większa własność zmniejszyła się od 1921 roku wskutek parcelacji gruntów o 574,56 ha. Na własność państwową przypadają lichej jakości lasy czerwonoborskie z 5.220,25 ha, zaś własność prywatna posiada ziemię orną oraz niewielką ilość pastwisk, łąk i zarośli.

Mniejsza własność ma najwięcej ziemi ornej, reszta to młode lasy, zarośla, pastwiska i łąki.

Kategorie gospodarstw są następujące:

Wielkość w ha	0-2	2-5	5-15	15-50	50-100	Nad 100	Ogółem
Ilość gosp.	132	117	316	269	1	2	837
%	15,8	14,0	37,8	32,1	0,1	0,2	100,0

Procent gospodarstw do 5 ha jest w gminie Szumowo o połowę mniejszy niż średnio w Polsce. Większe skupienie drobnych gospodarstw na terenie gminy znajduje się we wsi Szumowo, gdzie na ogólną liczbę 171 gospodarstw znajdują się 62 gospodarstwa do 2 ha, 22 gospodarstwa 2—5 h. Jest to wieś parafjalna i gminna, więc biedniejsza ludność łatwiej tu może znaleźć zarobek i utrzymanie. Nieco wyższe (od przeciętnego w gminie) procenty drobnych gospodarstw znajdują się w Żabikowie-Prywatnym, Żochowie, Krajewie, Wyszomierzu-Wielkim i Radwanach-Zaorzu. Pozostałe wioski mają niewiele gospodarstw karłowatych, zaś Pęchratka, Kalinowo, Mrocзки i Srebrny-Borek prawie zupełnie ich nie posiadają.

Naogół wioski szlacheckie mają więcej gospodarstw drobnych niż włościańskie. Przyczyna tego stanu rzeczy leży w tem, że po zniesieniu pańszczyzny i uwłaszczeniu włościan, gospodarstwa „morgowe“ odczuwały brak pastwisk i opału. W wioskach szlacheckich wspólne pastwiska oraz bliskość lasu stwarzały lepsze warunki egzystencji dla biedniejszej ludności. Dla ilustracji przytoczę wieś Pęchratkę, która w okresie uwłaszczania liczyła kilkanaście gospodarstw do 2 ha, a w 1914 r. było ich tylko 4, gdyż reszta właścicieli przeniósł się do wsi szlacheckich.

Najliczniejszymi są gospodarstwa 5—15 ha, bo stanowią 37,8% ogółu i obejmują powierzchnią 3.713 ha oraz rozsiane są mniej więcej równomiernie na terenie gminy.

Gospodarstwa 15—50 ha wynoszą 32,1%, jednak skupiają one 6.229 ha ziemi, przez co odgrywają tu dominującą rolę w produkcji. Ta część gospodarstw jest najpodatniejszym gruntem dla postępu rolniczego, gdyż w normalnych czasach może pozwalać sobie na zastosowanie lepszych środków produkcji oraz kształcenie swych dzieci w średnich i wyższych uczelniach.

Na większą własność składają się tylko: folwark Żabikowo (170.80 ha) i Nadleśnictwo państwowe „Łomża“ (5.271.25 ha).

Na terenie gminy p a r c e l a c j i uległy po wojnie 2 majątki: Pęchratka (257,04 ha) i Srebrna (244,72 ha) oraz leśniczówka (28 ha), poza tem część majątku Żabikowo (44,80 ha). Do 1931 roku rozparcelowano ogółem 574,56 ha, tworząc samowystarczalne parcele rolne od 5 — 7 ha, w zależności od rodzaju gleby. Ziemię przyznawano służbie dworskiej, małorolnym, inwalidom i ochotnikom wojskowym.

Stan gospodarstw utworzonych z parcelacji pozostawia bardzo wiele do życzenia, szczególnie gospodarstwa b. służby dworskiej, gdyż nie posiadała ona prawie żadnych środków do zagospodarowania się i nie była przyzwyczajona pracować i myśleć samodzielnie. O wiele korzystniej przedstawiają się gospodarstwa byłych małorolnych i synów gospodarskich.

S t a n s c a l e n i a. Przed 1912 rokiem na 18 wsi było 13 niescalonych; stan ten uległ wydatnej poprawie i obecnie tylko 5 wsi o obszarze 2.942,80 ha posiada uciążliwą szachownicę. Do wojny scalono wsi: Kalinowo, Ostróżne, Rynołyty i Wyszolmierz Wielki, a po wojnie między 1929 a 1931 rokiem scalono wsi: Zaręby, Jartuzy, Mrocзки-Stylonogi, Radwany-Zaorze i Stryjki.

Pozostałe 5 wiosek usilnie dąży do zlikwidowania szachownicy, jednak na przeszkodzie stoi brak środków finansowych. Szumowo posiada najbardziej rozrzucone działki. Dla Krajewa charakterystyczne są zagony krótkie i wąskie, a Głębozc Kaczynek i Zochowo zajmują miejsce pośrednie. Typowym systemem gospodarowania w szachownicy jest trójpolówka. Ugor służy jako pastwisko ogólne, z którego mogą korzystać wszyscy.

W y d a j n o ś ć poszczególnych gałęzi produkcji, jak również i całych gospodarstw jest tu bardzo nierówna z powodu różnorodności gruntów. Szachownica na ziemiach piaszczystych wywołuje prymitywny sposób gospodarowania, a po scaleniu obserwujemy zwiększenie zasiewów seradeli i łubinu w ugorze, bo niema obaw w postaci ogólnego pastwiska. Zmiana ta wpływa na lepsze żywienie inwentarza i podnosi plony z hektara.

Plony zbóż z jednego ha w naszej gminie niewiele odbiegają od przeciętnych dla całej Polski.

Hodowla bydła i świń jest lepiej postawiona w gospodarstwach oddających mleko do mleczarni. Rolnicy ci uprawiają więcej roślin motylkowych i buraków pastewnych dla krów, a wzamian powiększa się ilość mleka.

Z b. y t produktów rolnych z gminy Szumowo odbywa się na rynku miasta Ostrowi-Mazowieckiej i rynku miasta Zambrowa, a uzupełnieniem ich są targi w Andrzejewie, Czyżewie, Śniadowie i Warszawie.

Handlarzy i kupców Polaków jest bardzo mało, a poza tem rozporządzają oni niewielkim kapitałem. To też skupowaniem wszelkiego rodzaju produktów zajmują się przeważnie Żydzi miejscowi, a w części z Warszawy i Białegostoku. Wprawdzie

w ostatnich kilku latach były robione próby opanowania rynku zbożowego przez polskie spółdzielnie rolnicze, jak „Rolnik Ostrowski“, „Bank Ludowy“ w Ostrowi Maz., „Rolnik w Czyżewie“, lecz z braku funduszków i poparcia poczynania te nie powiodły się.

Ceny zbóż na miejscowych rynkach są niższe od notowań na giełdzie warszawskiej o 2—4 zł. za 1 kwintal.

W gminie jest jedyna Spółdzielnia Mleczarska w Pęczratce, która przerabia mleko na masło, zwracając dostawcom odtłuszczone mleko, które przeważnie skarmia się trzodą. Dalsze wioski nie korzystają z mleczarni, lecz przerabiają mleko systemem domowym, a masło i sery spieniężają na okolicznych targach. Mleczarnia umieszcza swoje masło na rynku warszawskim, co odciążyło rynki miejscowe i podniosło ceny na ten wytwór.

Inwentarz żywy sprzedaje się i kupuje na jarmarkach, po opasy przychodzą rzeźnicy i do wsi. Świnie tuczone i prosięta dawniej sprzedawano tylko na jarmarkach, obecnie przywożą je rolnicy i na targi tygodniowe. Sprzedaż tuczników odbywa się na oko i na wagę. Jarmarki i targi w tej okolicy niewiele straciły na znaczeniu w stosunku do przedwojennych.

IV. CZYNNIKI ORGANIZOWANIA SIĘ.

Poziom kulturalny ludności w gminie Szumowo oddawna był wyższy od gmin sąsiednich, co zawdzięczać należy dużej ilości bogatych gospodarstw drobnej szlachty, od której ludność włościańska przejmowała dodatnie cechy jej kultury. Sprzyjającym momentem była również zamożność włościan.

Poważnym działaczem na terenie rolniczym w gminie był **M i e c z y s ł a w K u c z y ń s k i**, dzierżawca folwarku majorackiego w Pęczratce. Jako wzorowy rolnik miał uznanie wśród ludności okolicznej. Chętnie udzielał rad, zwracając szczególną uwagę na postęp rolniczy. Za jego namową gospodarze w Pęczratce od 42 lat stosują nawozy sztuczne. Za przykładem tej wsi poszły i inne. Nie używały nawozów okolice piaszczyste, pozostające w szachownicy. Nasiona do siewu zamieniano lub kupowano w folwarkach. Robili to rolnicy bardziej postępowi. Po powrocie z uchodźstwa do Rosji, w końcu 1918 roku wziął się **M. K u c z y ń s k i** do pracy, lecz już w 1920 roku został przez bol-

szewików zamordowany. Pozostali ziemianie trzymali się zdala od wsi i żadnego wpływu nie wywierali.

Księża przedwojenni cieszyli się ogólnym szacunkiem wśród parafjan, jednak działalność ograniczali tylko do walki z pijaństwem.

Zebranie gminy w 1904 roku żądało wprowadzenia języka polskiego w szkołach i urzędach, co świadczy wyraźnie o uświadomieniu narodowym ludności. W okresie tym zaczęło rozwijać się czytelnictwo pism, których przychodziło do gminy kilkanaście. Najczęściej spotykanymi były: „Zorza“, „Gazeta Świąteczna“ i „Posiew“.

W ostatnich latach przed wojną wieś Pęcchratka zaczęła wysuwać się na przodujące stanowisko w gminie, co należy w pierwszym rzędzie przypisać dobrze postawionej szkole, urodzajności gleby i zamożności gospodarstw. Czytanie pism nie zaspakajało młodego pokolenia, to też zbierali 2-rublową składkę miesięczną od chętnych na kupno książek (Sienkiewicza: Trylogja i Krzyżacy); był to początek biblioteki. Nie mogąc znieść postępowania Żyda - sklepikarza, część młodzieży zaprojektowała założenie sklepu spółdzielczego i w 1914 r. wieś gromadnie przystąpiła do wykonania tego, a po zebraniu potrzebnych pieniędzy uruchomiono sklep pod firmą: „Spółdzielcze stowarzyszenie spóżywców“ — „Wiosna“ w Pęcchratce. Żyd używał wszelkich środków w zwalczaniu spółdzielni, ale nic nie pomagało i po kilku miesiącach wyprowadził się z Pęcchratki.

Wieś Srebrna miała również kilku bardziej światłych gospodarzy, którzy doprowadzili w 1913 roku do założenia sklepu spółdzielczego. Wojna światowa przerwała rozwój tych sklepików i spowodowała ich upadek wskutek wyjazdu większości mieszkańców do Rosji.

W p ł y w w o j n y ś w i a t o w e j. W sierpniu 1915 roku pod naciskiem cofających się wojsk rosyjskich dużo ludności wyjechało do Rosji. Wioski włościańskie wzięły większy udział w uchodźctwie niż szlacheckie z powodu większego sprzężaju. Wsi szlacheckie, położone blisko lasu i zarośli błotnistych, miały lepsze warunki naturalne do ukrycia się i przeczekaania burzy wojennej *).

*) W czasie wojny światowej na terenie gminy Szumowo zniszczono 280 budynków na ogólną ilość 2290, co wynosi 12%.

Podróżowano i osiedlano się całymi wioskami, nie tracąc ze sobą kontaktu. Pomoc wzajemna, pod wpływem wspólnych przeżyć, rozwinęła się wśród uchodźców w dużym stopniu, a konieczność wyszukiwania sobie pracy sprawiła, że stali się oni bardziej ruchliwi i zaradni. Będąc na obczyźnie nabrali doświadczenia życiowego, nauczyli się cenić oświatę, bo naocznie przekonali się, że jednostki posiadające nawet niewielkie wykształcenie znajdowały szybko i dobre zajęcie. Posyłają więc dzieci do szkół powszechnych oraz do gimnazjum w Mińsku Litewskim, lub w Berezynie, stworzonych przez Komitety Obywatelskie. Wojna nadała też żywsze tempo życiu wsi i wzmocniła dążność do zrzeszania się, jednak osłabiła religijność ludności.

Po wojnie wioski włościańskie okazały się podatnym gruntem dla rozwoju życia organizacyjnego, natomiast wioski szlacheckie z trudnością organizowały się, zapewne wskutek złej struktury agrarnej. Silny rozwój organizacji wszelkiego typu na terenie gminy nie idzie w parze z uświadomieniem ogółu ludności i dla tego często następują załamania się, nieraz z powodów błahych, jak pretensje osobiste, urazy, ambicje i t. p. Brak wyrobienia i uświadomienia organizacyjnego sprawia, że ciężar pracy spada na jednostki. Kierownictwo organizacji niezawsze stało na wysokości zadania i stąd niechęć, rezerwa i nieufność, zwłaszcza u starszego pokolenia, do zrzeszeń.

G m i n n a K a s a P o ż y c z k o w o - O s z c z ę d n o ś c i o w a w S z u m o w i e, założona 1. XI. 1925 r., jest najstarszą instytucją kredytową na terenie gminy. O potrzebie jej i pożytku świadczą niżej podane cyfry.

W przedstawionej tabeli widzimy, że kapitał zakładowy i własny stale i równomiernie wzrastają. Wkłady stanowią poważną rubrykę, osiągając w 1929 r. sumę 14.605,75 zł, czyli 18,7% sumy bilansowej, poczem z powodu kryzysu spadają. Kasa srowadza corocznie dla swych członków nawozy sztuczne z kredytów P. Banku Rolnego wyjąwszy 1932 r. Wszystkie kategorie gospodarstw korzystają równomiernie z pożyczek.

Mimo kryzysu wypłacalność jest duża, bo np. w 1931 r. preterminowano ledwo 6% pożyczek o 8% należności.

K a s ę S t e f c z y k a w P ę c h r a t c e założono 16. II. 1929 r. z inicjatywy miejscowych gospodarzy.

Początkowo kasa rozwijała się pomyślnie (straty spowodowane kupnem kasy ogniotrwałej), dopiero kryzys zahamował jej

Obroty Kasy O. — P. w Szumowie.

Wyszczególnienie	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Kapitał zakładowy	4.000,—	10.327,—	11.102,—	12.154,—	12.933,—	15.107,33
Kapitał własny	—	326,22	1.101,98	2.154,21	2.933,55	5.107,88
Wkłady	1.200,—	8.756,—	11.258,71	14.605,75	13.081,69	12.757,30
Wierzyciele	17.825,95	45.667,28	15.417,74	30.355,92	40.219,98	28.569,26
Suma bilans.	24.111,70	68.436,49	42.560,76	62.353,96	76.380,66	68.150,39
Pożyczki	24.038,80	68.219,14	42 439,05	60.466,84	76.270,28	67.442,76
Koszty prowadzenia: suma *)	440,39	1.483,37	1.317,07	2.213,30	2.167,24	2.262,74
Koszty prowadzenia %	1,8	2,1	3,1	3,66	2,83	3,32
Zysk	768,22	1.823,77	2.457,23	1.833,34	5.435,83	4.930,37
% brany od poz.	13—15	13—15	13—13	13—13	13—13	13—13
% daw. od wkład.	9—12	9—12	8—8	8—10	8—10	8—10

*) Stosunek procentowy do sumy bilansowej.

Obroty Kasy Stefczyka w Pęchratce.

Wyszczególnienie	1929	1930	1931	1932
Liczba członków	75	82	82	73
Udziały	1.823 30	2.203,79	2.247,93	2.121,11
Fundusze własne	465,—	649,—	1.079,24	1.349,—
Wkłady i rach. bież.	3.483,70	2.906,84	2.734,80	1.971,—
Długi	12.480,—	13.000,—	7.000,—	6.000,—
Suma bilansowa	18.604,27	18.884,23	13.103,83	12.177,—
Pożyczki	515,80	14.955,35	9.971,33	9.444,76
Koszty prowadzenia	—	740,23	518,67	341,06
Nadwyżka	—	—	10,65	—
Strata	96,95	51,27	—	—

rozwój i kasa nie może wywiązać się terminowo ze swych zobowiązań względem Centralnej Kasy Spółek Rolniczych.. Działalność jej dla rolnictwa była b. pożyteczna.

Kasę Stefczyka w Szumowie założono 14. X. 1929 r., ale dotychczas nie rozwinęła działalności i niema nadziei na bliską poprawę, gdyż członkowie są mało uświadomieni

i nie interesują się losem Kasy. Założenie jej podczas kryzysu i bliskość gminnej Kasy Poż. - Oszcz. niekorzystnie odbija się na Kasie Stefczyka.

Spółdzielnia Mleczarska w Pęczratce została założona w 1925 r., zaś prawnie uruchomiona 1. VII. 1926 roku, a przyczyniło się do tego Kółko Rolnicze. Mleczarnia szybko rozwijała się i w 1929 roku działała na terenie 15 wsi (w tem kilka wiosek z sąsiednich gmin: Jasienica, Lubotyń i Warchoły), przerabiając mleko w 3 filjach, 2 śmietankarniach i centrali w Pęczratce oraz posiadając 2 domy własne i 5 kompletów narzędzi.

Rozwój Mleczarni Spółdz. w Pęczratce.

Wyszczególnienie	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Liczba krów	142	251	530	774	602	602	562
L. dostawców	47	64	195	154	102	60	38
L. członków	59	79	219	219	258	258	245
Udziały	3.189,30	5.608,60	9.274,74	13.271,00	9.847,86	9.826,74	9.545,34
Fundusze własne	147,18	438,17	743,64	885,—	668,63	942,65	942,65
Przerób mleka w litr.	55 658,—	149.392,75	392.937,75	532.800,—	397.278,75	192.229,—	130.220,5
Przec. o/0 tłuszczu	3,84	3,74	3,74	3,1	3 7	3,66	3,67
Uzysk. masła kg	2.452,29	6.339,62	16.601,03	22.821,—	20.982,65	8.250,—	5.613,75
Płac. gr za % tłuszczu	4,96	5,65	5,57	5,6	4,1	3,77	2,8
Za nabiał wypł. członkowi zł.	10.568,40	31.718,01	82.085,79	109.678,—	74.995,43	23.209,39	13.379,90
Za nabiał uzyskano zł.	12.505,78	35 009, 4	91.693,77	128.868,11	91.037,26	29.702,78	16 893,23
Koszty ruchu.	1.927,79	3 201,95	9.607,45	17.717 —	19.705,74	7.647,55	6.935,24
" " w %	15,44	9,43	10,47	13,7	22,2	25,74	41,—

Jak widzimy, do 1929 r. przeróbka mleka szybko wzrasta, poczem równie szybko maleje. Obok przyczyny zasadniczej, to jest kryzysu rolniczego, do przesilenia przyczyniły się też nadmierne inwestycje i błędy w prowadzeniu Spółdzielni, które spowodowały duże obdłużenie i wysokie koszty prowadzenia. Gdy trudna sytuacja zmusiła Spółdzielnię do ściągania zadeklarowanych udziałów, — następuje załamanie: większość członków nie chce płacić, a co gorsze, wstrzymuje się z dostawą mleka, poczem zmniejszone obroty powodują straty i Spółdzielnia nie może wywiązać się ze swych zobowiązań.

Wartość majątku Mleczarni Spółdzielczej w Pęczratce wynosiła w 1929 roku 25. 661 zł., za nabiał uzyskano prawie 129.000 zł., są to poważne cyfry, które wywierały duży wpływ na życie rolnicze. Najpierw objawiła się dążność do lepszego żywienia krów.

Gospodarze podsiewają ugory koniczyną i mieszankami, by mieć lepsze pastwisko i więcej paszy na zimę. Uprawa buraków pastewnych dla krów związana jest z rozwojem mleczarni, a w części rozwinęły ją i konkursy rolnicze młodzieży. Obecnie w gospodarstwie 25—35 ha zbiór 200 — 400 q buraków pastewnych nie należy do rzadkości, podczas gdy w 1925 r. nie uprawiano ich zupełnie. Zmiany powyższe wpłynęły korzystnie na plony zbóż i rozkład robót w gospodarstwie.

Z inicjatywy Spółdzielni Mleczarskiej i Kółka Rolniczego zorganizowano w Pęczratce w latach 1928—30 dwa pokazy bydła rasy czerwonej polskiej i utrzymywano dwa rasowe buhaje. Zapołączkowano też kontrolę obór, co zachęciło gospodarzy do usuwania sztuk z małą wydajnością mleka i niskim procentem tłuszczu, a także podniosło czystość mleka. Od 1931 roku widzimy osłabienie zapachu hodowlanego, wyprzedaż lepszego inwentarza, celem uzyskania koniecznej gotówki, co kurczy dostawy mleka. Trzoda chlewna w sąsiedztwie mleczarni ma lepsze warunki wychowu, gdyż skarmia się nią mleko odtłuszczone i maślanke.

Wpływ mleczarni najwidoczniej uwydatnia się w Pęczratce i Srebrnej, a następnie ogarnia inne wioski w gminie.

W gminie Szumowo istnieją od wojny światowej 2 s t o w a r z y s z e n i a s p o ż y w c ó w: w Szumowie i Pęczratce. Regulują one ceny na poszczególne produkty, przyczem Spółdzielnia w Pęczratce zaoszczędza dużo czasu na niepotrzebne podróże, bo w pobliżu ludność nie mogła zaopatrzyć się w artykuły spożywcze.

Na terenie gminy Szumowo istnieją trzy k ó ł k a r o l n i c z e: w Szumowie, Pęczratce i Srebrnej. Powstały one w okresie od 1920 do 1923 roku, ale rozwijają się słabo. Kółko w Szumowie posiada tryjer i żmijkę. Kółko rolnicze w Pęczratce działało intensywnie w roku 1925, kiedy na zebraniach odczytywano i dyskutowano artykuły gazet i książek rolniczych i dano inicjatywę do założenia mleczarni, jednak po jej powstaniu najczynniejsze jednostki zajęły się mleczarnią.

W gminie Szumowo są trzy k o ł a m ł o d z i e ż y: w Pęczratce, Srebrnej i Szumowie, tworzące Gminny Związek Młodzieży Wiejskiej i Ludowej. Koła w Pęczratce i Srebrnej powstały zaraz po wojnie, zaś w Szumowie w 1931 r. Myśl wspólnej pracy wśród młodzieży wyrosła na gruncie wiosek włościańskich, uchodźczych. W pierwszym okresie cały wysiłek idzie na two-

zenie bibliotek, chłonących dochody z przedstawień amatorskich, majówek i składek członkowskich. Od 1928 roku wzmaga się praca rolnicza przez konkursy; koła zakupują książki rolnicze i przerabiają na zebraniach Koresp. Kursy Rolnicze im. S. Staszica. Młodzież z Pęchratki i Srebrnej jeździ na dożynki do Spały w 1928 i 1930 r., a w 1929 r. na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu, zwiedzając przy okazji równocześnie gospodarstwa w Poznańskiem.

Koło Młodzieży w Srebrnej położyło duże zasługi przy budowie Domu Ludowego w tejże wsi. Kurs kucharski Koła Młodzieży w Pęchratce z 1930 r. upowszechnił spożycie ogórków, sałaty i pomidorów. Młodzież w Pęchratce ma od 1931 r. orkiestrę smyczkową, a z wiosną 1933 r. przystąpiło do budowy domu ludowego. Oba koła wychowały poważny zastęp ludzi, biorących czynny i kierowniczy udział w organizacjach miejscowych.

Najmłodsze Koło w Szumowie ma świetlicę, bibliotekę i radio.

Rozwojowi i pracy kół młodzieży przeszkadza miejscowe duchowieństwo, które wszelkimi środkami zwalcza te organizacje. Założyło ono własne **S t o w a r z y s z e n i e M ł o d z i e ż y P o l s k i e j w S z u m o w i e** w r. 1931 z kilkoma oddziałami na terenie gminy. Praca idzie w kierunku religijno - oświatowym z uwzględnieniem rolnictwa. Na wikarjacie posiadają ognisko i bibliotekę. Członkowie stowarzyszenia rekrutują się przeważnie z wiosek szlacheckich i mniej uświadomionych włościańskich. Element żeński tutaj przeważa, podczas gdy w Kołach Młodzieży przeważa element męski, co wynika z silnego nacisku duchowieństwa oraz religijności i mniejszej odporności dziewcząt.

K o n k u r s y R o l n i c z e wśród młodzieży zapoczątkowano w 1929 r. Starsi gospodarze, obserwując dobre wyniki pracy, stopniowo nabrali zaufania do tej metody oświaty rolniczej.

W 1929 r. prowadziło konkursy rolnicze tylko Koło w Pęchratce, w 1930 r. dołączyło się Koło w Srebrnej, zaś w 1932 r. nowopowstałe stowarzyszenie.

W tematach widać przewagę okopowych, zwłaszcza buraków, spowodowaną obecnością mleczarni. W pierwszych 2-3 latach stosowano nawozy sztuczne, uzyskując bardzo dobre wyniki przy usterkach w uprawie i pielęgnowaniu, później zaniechano nawozów sztucznych, osiągając równie dobre wyniki przy

starannej uprawie i pielęgnowaniu. Jest to właściwa droga w okresie kryzysu. Konkursy hodowlane nie rozwinęły się. Konkurs hodowli kur zielononózek w Pęczratce z 1929 r. rozpowszechnił budowę dogodniejszych kurników.

Na terenie gminy Szumowo działają cztery Ochotnicze Straże pożarne: w Szumowie, w Pęczratce, Srebrnej i Zarębach. Straż w Szumowie powstała w 1926 r., inne w 1928 i 1929 r. Sprzęt pożarniczy posiadają dosyć dobry. Straże spełniają pomyślnie swe obowiązki, bo we wszystkich wypadkach umiejscowiły pożary.

Po wojnie światowej zaczęła na wieś wkraczać polityka. Czytelnictwo pism politycznych rozwija się, dochodząc do kilkudziesięciu egzemplarzy w gminie, z „Wyzwoleniem“ na pierwszym planie. Obejmuje ono wioski włościńskie, zaś szlachecka część gminy nie czyta pism politycznych, a w czasie wyborów głosuje w myśl zaleceń księdza proboszcza. Do „Wyzwolenia“ należał szereg wyrobionych ludzi, którzy utworzyli w 1923 r. koło gminne tej parafji. Po 1926 roku wpływy te maleją z powodu ostrego zwalczania „Wyzwolenia“ przez duchowieństwo oraz niefotrzymywania obietnic wyborczych. Polityka utrudnia, a nawet rozbija organizacje społeczne i gospodarcze.

V. OBECNY POZIOM KULTURY ROLNEJ.

System uprawy roli jest płodozmienny, a po powstaniu Mleczarni Spółdzielczej w Pęczratce staje się bardziej racjonalnym. Zwiększa się powierzchnia uprawy roślin motylkowych i okopowych na paszę, co wpływa korzystnie na plony zbóż. Podorywki ściennisk i głęboka orka na zimę rozpowszechniają się. Uprawa roli pod rośliny kłosowe jest przeważnie starannie prowadzona. Prace pielęgnacyjne jednak, poza nielicznym bronowaniem pszenicy na wiosnę i wycinaniem ostu, nie są stosowane. Na glebach cięższych pod okopowe daje się na zimę głęboką orkę, czasami z pogłębiaczem, a na wiosnę uprawę pielęgnacyjną.

Ulepszone maszyny i narzędzia rolnicze zaczęto wprowadzać w końcu XIX w. za wzorem folwarku w Pęczratce i kolonistów niemieckich.

Pługi jednoskibowe (bez dodatków) są powszechnie używane, a gospodarstwa większe posiadają dwuskibowce; przed 1914 r. pługi wyrabiali miejscowi kowale, obecnie rozpowszechniły się fabryczne „Sucheniego“. Za pogłębiacz służy najczęściej pług po odjęciu odkładni.

Sprężynówka jest powszechna, weszła w użycie na początku bieżącego stulecia. Kultywatory (19) trafiły do większych gospodarzy dopiero po wojnie. Brony są typu lżejszego, czyli drewniane z żelaznymi zębami lub całe drewniane, a na glebach cięższych szerszą się brony całe żelazne. Od kilku lat w Pęchatce używają wału *C a m p b e l l a*.

Do pielęgnacji okopowych służy radło całe żelazne lub, rzadziej, drewniane kute oraz nieliczne drapaczki, motyczki amerykańskie i planety.

Sprzęt okopowych zachodzi dwuzębną motyką; we wsi Srebrnej mają wspólną kopaczkę.

Do koszenia trawy i zboża służy kosa, kilkanaście żniwiarek (z przed wojny) stoi, gdyż o robotnika łatwiej i oszczędza się. Sierpami tylko żną psoc i słomę, podbierają zboże za kosiarzem. Siano grabią zwykłymi grabiami, ścierniska dużemi, używają też grabiarek konnych.

Młócenie zboża odbywa się przeważnie młocarniami sztyftowymi, chociaż po wojnie światowej weszło kilkanaście cepówek szerokomłotnych, głównie do słomy na pokrycie dachu. Za wypożyczenie szerokomłotnej biorą 0,5 do 1 q żyta dziennie. Wielu młóci jeszcze cepami. Zboże czyszczą na wialniach.

Do czyszczenia zboża używa się wialni, które są rozpowszechnione i nielicznych młynków, tryjerów, których kilka jest w Kółku Rolniczym w Szumowie.

Sieczkarnia znajduje się w każdym gospodarstwie tak samo, jak widły i łopata. Obok wozów i sań roboczych, zamożni rolnicy mają ponadto bryczki, a w zimie specjalne sanki z pudełkiem.

Obornik jest podstawą nawożenia roli; przechowuje się go pod inwentarzem i na podwórku, łącznie pod okopowe, wykę i psenicę, trafiając na pole co 3—6 lat, przyczem w mniejszych gospodarstwach częściej.

Nawozy sztuczne są stosowane powszechnie na lepszych gruntach; najbardziej są cenione nawozy fosforowe. Gminna Kasa Poż.-Oszczędn. sprowadziła w 1931 r. 130 tonn superfosfa-

tu i żuźli Thomasa, podobnie w innych latach. Superfosfatu i żuźli Thomasa wysiewają przeciętnie 170 kg na 1 ha. Nawozy azotowe i potasowe zaczęto szerzej stosować w okresie pomyślnej konjunktury gospodarczej, jednak obecnie azotniak używają w rzadkich wypadkach, a saletry zupełnie nie stosują. Wapna, jako nawozu, nie stosują. Meljoracje u gospodarzy są dopiero w projektach, co najwyżej porządkują rowy.

Nawozy zielone w postaci łubinu i poczęści seradeli używa się na glebach lżejszych.

Uprawa poszczególnych roślin. Ziemia orna zajmuje w gminie Szumowo 8.009,83 ha, czyli 49,1% powierzchni ogólnej. Ugory wynoszą w tem 1.685 ha, t. j. 10,3% obszaru gminy, a 21,0% ziemi ornej; jest to głównie następstwo szachownicy. Poza tem wzgórza piaszczyste ugorują 2—3 lata z rzędu i są obsiewane żytem. Gospodarze posiadający ziemię w kolonjach, sieją w ugorze wykę na paszę, a łubin na przyoranie, zaś seradelę i koniczynę wsiewają w zboża często tam, gdzie miał być ogór.

Obszary zasiewów za r. 1930/31.

L. p.	Roślina	ha	Plony z ha	L. p.	Roślina	ha
1.	Pszenica ozima	614,90	13,5	14.	Wyka	150,52
2.	„ jara	103,59	13,5	15.	Seradela	279,90
3.	Żyto ozime	2.386,32	9,0	16.	Łubin	95,93
4.	„ jare	5,32	—	17.	Koniczyna	229,04
5.	Jęczmień ozimy	0,90	11,0	18.	Rzepak	0,37
6.	„ jary	151,06	—	19.	Len	89,74
7.	Owies	1.082,42	10,5	20.	Konopie	0,90
8.	Ziemniaki	689,08	115,0	21.	Bur. past. i mar.	30,83
9.	Gryka	141,64	6,5	22.	„ cukrowe	0,56
10.	Proso	3,01	—			
11.	Groch	162,25	7,3			
12.	Peluszka	93,86				
13.	Mieszanki inne	11,19				

Z tablicy tej widzimy, że pszenica, żyto, owies i ziemniaki stanowią trzon produkcji, następnie poważniej zaznaczają się motylkowe.

Uprawa pszenicy po wojnie światowej wzrosła (9% ziemi ornej), głównie jarej, której przedtem nie uprawiano. Rozszerzenie się okopowych daje dobre stanowisko pod pszenicę jara i zapewnia większą dochodowość od wsiewanego dawniej w tem

polu jęczmienia lub grochu. Pszenicę uprawiają wsi: Pęchratka, Srebrna i część Żabikowa, Ostróżnego oraz Srebrnego Borka, posiadające gleby cięższe; inne — mało. Idzie ona najczęściej w ugorze na oborniku lub nawozi się ugor na wiosnę i zasiewa wykę, a po jej sprężeniu na zielono zasiewa pszenicę; drugi sposób stosują gospodarstwa postępowe. Nawozów fosforowych używa się mało.

Poza miejscowemi odmianami pszenicy ozimej rozpowszechniona jest *Wysokolitełka*; rolnicy kupowali ją z „Rolnika Ostrowskiego“ w Ostrowi Mazowieckiej i od postępowych rolników w okolicy. Przed siewem moczą pszenicę w sinym kamieniu.

W produkcji zbóż żyto zajmuje przodujące miejsce (29,9% ziemi ornej), zwłaszcza na glebach lżejszych. Sieje się je na ugorze *po motylkowych*, a także żyto *po życie i na ziemniaczyskach*. Te ostatnie stanowiska stosują gospodarze dla uzupełnienia obsiewu żyta, którego niemal zawsze uprawia się jednokowe ilości. Pod żyto, szczególnie na glebach cięższych, rozpowszechnione jest dawanie superfosfatu i żużli Thomasa. Z odmian cenią *Pelkuskie*, następnie *Wierzbieńskie*.

Uprawa jęczmienia w okresie powojennym stale maleje (1,9%) w gminie Szumowo. Przypisywać to należy rozwijającej się pszenicy jarej, którą sieje się na stanowiskach przedtem zajmowanych przez jęczmień. Uprawa owsa również maleje wobec rozszerzania się powierzchni roślin motylkowych i okopowych, ale jest jeszcze silna (13,5% ziemi ornej). Owies sieje się *po życie i pszenicy*. Nawożenia mineralnego prawie nie stosują.

Na rośliny motylkowe przypada 12,6% powierzchni ziemi ornej. Czynniki sprzyjające ich rozwojowi jest podniesienie się hodowli i komasacja. Brak dobrych łąk zmusza gospodarzy do uprawy motylkowych na paszę. Korzystny wpływ i tu również wywarła młeczarnia. Komasacja usunęła wspólne pasienie inwentarza na ugorach i ścierniskach. Rolnicy zaczęli wsiewać w zboża seradęgę i koniczynę, a na ugorze czystym uprawiać łubin, wykę i peluszkę.

Okopowe następują po zbożowych na najlepszych glebach; nawozi się je obecnie tylko obornikiem. Pod buraki pastewne używano głównie saletry chilijskiej, co jednak od wielu lat ustało. Uprawa tej rośliny datuje się od 1926 r., t. j. od założenia młeczarni. Uprawa okopowych rozszerzała się, jednak niskie wy-

płaty za mleko i częste pomory świń w ostatnich latach hamują jej rozwój. Konkursy rolnicze przyczyniły się do polepszenia uprawy roli i pielęgnacji roślin okopowych. Głębsza orka jesienna oraz kilkakrotne spulchnianie roli w czasie wegetacji zyskuje coraz liczniejszych zwolenników. Ziemniaki sadi się najczęściej pod pług, a mniej w znaki.

Ogrody warzywne i owocowe zajmują w całej gminie tylko 57,56 ha. Warzywa są uprawiane w pobliżu zabudowań na potrzeby własne gospodarstwa. Najczęściej spotyka się: kapustę, buraki ćwikłowe, marchew czerwoną, pietruszkę, cebulę oraz sałatę, fasolę i mak. Po wojnie światowej rozpowszerechniły się ogórki, sałata i pomidory, głównie za podniektą kształcącej się młodzieży, która je już spożywała w mieście. Małe ogrody owocowe występują dosyć często w wioskach luźno zabudowanych i o dobrej glebie. Wioski szlacheckie mają zabudowania gęste, gleby piaszczyste, więc i ogrody owocowe należą tam do rzadkości. Korzystnym jest osiedlenie się w Pęchratce od kilku lat zawodowego ogrodnika, który uprawia: dużo warzyw i (do spółki z jednym gospodarzem z Pęchratki) prowadzi szkółkę drzewek owocowych. Za jego namową założono w gminie już kilka hektarów ogrodów owocowych, przyczem uwzględniane są późne odmiany jabłoni handlowych.

Łąki i pastwiska. Pod łąkami znajduje się tylko 3,6% powierzchni ogólnej. Kultura łąk jest bardzo niska, uprawy i nawożenia nie stosuje się prawie zupełnie, jedynie raz na kilkanaście lat odnawia się rowy; brak umiejętności. Pastwiska zajmują 4,7% powierzchni ogólnej. Porastają one zazwyczaj kwaśnymi trawami lub zaroślami i nie przynoszą większej korzyści.

Chów zwierząt. Konie uważa się za jedyny inwentarz roboczy, i dlatego utrzymywane są nawet przez małe gospodarstwa. Według spisu zwierząt z 18. VI. 1930 r. było w gminie Szumowo 1.316 koni, w tem 206 źrebiąt, czyli 15,6%. Na 100 ha ziemi użytkowej przypada 14 sztuk. Hodowla koni kurczy się z roku na rok, bo wychów młodzieży nie opłaca się zupełnie z powodu niskich cen. Przeważa typ konia lżejszego, średnio wysokiego, bez widocznej przynależności do jakiegokolwiek rasy.

W 18. VI. 1930 r. było 3.141 sztuk bydła, w tem 1918 krów, 1.194 jałowizny i 29 buhajów. Na 100 ha ziemi użytkowej przypada 33,4 sztuk. Dużą ilość jałowizny tłumaczy się chęcią roz-

szerzenia hodowli i zwyczajem sprzedawania jej okolicznym rzeźnikom na mięso. Na postęp hodowli bydła wpłynęła Spółdzielnia Mleczarska w Pęczratce, o czym już mówiliśmy. Gmina Szumowo ma obecnie mieszaninę różnych ras, ale zdąża w kierunku hodowli bydła czerwono - polskiego.

Pogłowie trzody chlewnej w gminie Szumowo wynosiło na 18. VI. 1930 r. 1.718 sztuk. Na 100 ha ziemi użytkowej przypada 18,1 szt. Rozwojowi chowu świń sprzyjała mleczarnia w Pęczratce, gdyż skarmianie odpadków mleka nierogacizną wpływa na skrócenie wychowu. Rozpowszechnia się metoda intensywniejszego żywienia, pozwalająca osiągnąć dobry wynik w okresie od 1 — 1½ roku. Grasujące od kilku lat pomory świń dziesiątkują pogłowie, uniemożliwiając planową pracę hodowlaną. Na terenie gminy niema specjalnej rasy, ale hodowla trzody idzie w kierunku słoninowym.

Według spisu gminnego z 18. VI. 1930 r. było 1.447 owiec; na 100 ha ziemi użytkowej przypada 15,4 sztuki. Najwięcej owiec znajduje się w wioskach nieskomasowanych i posiadających gleby piaszczyste. Gospodarstwa scalone w kilka lat po wojnie zarzucają hodowlę tych zwierząt, gdyż oglądają one krowy, wygryzając trawę przy samej ziemi; pasienie zaś oddzielnie nie wytrzymuje żadnej kalkulacji, zwłaszcza w mniejszych gospodarstwach. Mleczarnia w Pęczratce zmniejszyła jeszcze widoki omawianej hodowli. Dopiero kryzys i zachwianie się mleczarni, następnie propaganda O. T. .O. i K. R. spowodowała w ostatnich latach wzmaganie się chowu tych zwierząt.

Spis gminy z 19. VI. 1930 r. podaje następujące ilości drobiu: kur 6.069 sztuk, gęsi 911 sztuk i kaczek 239 sztuk. Hodowla kur wykazuje po wojnie światowej duży postęp. Konkurs wychowu kur zielononózek z 1929 roku rozszerzył tę rasę w gminie. Obecnie zwraca się więcej uwagi na pomieszczenia dla kur i lepsze ich żywienie w ziemie.

Pszczoły trzyma kilkudziesięciu gospodarzy, głównie w Pęczratce i Srebrnej. Pasieki składają się zwykle z 4—12 uli z pszczołami (jednak pasieka w Pęczratce 45). Stosowane są przeważnie ule ramowe o podwójnych ścianach, pnie i w niewielkiej ilości amerykańskie piętrowe.

Z a b u d o w a n i a są niemal wszystkie drewniane. Przed wojną dachy wszelkie kryto niemal wyłącznie słomą. Dopiero po wojnie domy są kryte przeważnie blachą lub dachówką. Dom

wewnątrz składa się zazwyczaj z kuchni, 2 pokoi i komory (w mieszkaniach są podłogi). Stodoły, dawniej z bali, od kilkunastu lat są budowane z desek. Obory w większych gospodarstwach mają osobne pomieszczenia: dla koni, krów, owiec i trzody (niekiedy dla kur); w mniejszych najczęściej wspólne. Budowane są one z bali i pokrywane słomą, nowsze mają te ulepszenie, że zamiast pojedynczych kamieni pod węgły i łątki, otrzymują betonowe podmurówki.

Zamożny rolnik, oprócz wspomnianych zabudowań, posiada śpichrz, wozownię i drwalnię, zazwyczaj w jednym kluczu, naprzeciwko obór. W niektórych gospodarstwach znajdują się również oddzielne piwnice i szopy na drzewo budowlane, narzędzia oraz na kieraty.

VI. UWAGI I WNIOSKI.

Uwagi, jakie nasunęły się przy omawianiu czynników całości kształtu zagadnienia, a które mają w p ł y w n a r o z w ó j p o s t ę p u r o l n i c z e g o są dość różnorodne; przypomnimy tu zasadnicze.

Ludność szlachecka i włościańska występuje w gminie prawie w równych ilościach. Do wojny światowej antagonizm uniemożliwiał współżycie, ale obecnie sytuacja zmienia się na lepsze. W niejednorodnym pochodzeniu ludności w gminie należy upatrywać źródła odmiennych dążeń, zapatrywać, a nawet poglądów na sprawy polityczne i społeczne.

Poważną rolę odgrywają również warunki naturalne, to jest jakość gleby i struktura agrarna. Po wojnie światowej Warszawa, jako stolica Polski, wywiera coraz większy wpływ na zbyty produktów rolnych z tej okolicy, zmniejszając rozpiętość między cenami miejscowymi a notowaniami giełdy warszawskiej.

Oświata jest poważnym czynnikiem postępu rolniczego w gminie. Wioski posiadające szkoły od kilkudziesięciu lat są podatniejsze dla rozwoju życia w zorganizowanej gromadzie. Tam, gdzie wpływ szkoły datuje się od niedawna, ludność nie przejawia dążności do zrzeszania się (odwrotny wyjątek Srebrny Borek).

Rozwój zrzeszeń przypada na lata powojenne. Biorą w nich najczynniejszy udział te wsi, które licznie kształcą swą młodzież w szkołach poza gminą, a także były na uchodźctwie w Rosji.

Uświadomienie ogółu ludności nie idzie w parze z wzmożoną działalnością i dlatego w okresach ciężkich dla organizacji, zamiast zespolenia, występuje często szkodliwe rozbitcie i chęć wycofania się celem uniknięcia ewentualnej odpowiedzialności. Objaw ten przybrał szczególnie niebezpieczne formy w czasie panującego dziś powszechnie kryzysu. Nadomiar złego występują jeszcze tarcia polityczne, które dzielą wieś w tych wypadkach na zwalczające się grupki, co utrudnia niezmiernie pracę w zrzeszeniach.

P o ż ą d a n e z m i a n y powinny dotknąć wyrobienia społecznego i organizacyjnego ogółu ludności, a wówczas istniejące czynniki rozwoju dałyby o wiele korzystniejsze wyniki. Szczególnie młode pokolenie już w szkole powszechnej powinno być urabiane w tym duchu.

Organizacja wytwórczości i jej zbytu dla tutejszych rolników jest szczególnie ważną, a jednak niedostatecznie docenianą. Do podniesienia wytwarzania koniecznymi są usunięcie szachownicy i meljoracje rolne.

Oświata rolnicza oddałaby poważne usługi i na nią należy zwrócić specjalną uwagę. Czytelnictwo książek i gazet rolniczych dopiero zdobywa sobie prawo obywatelstwa, a przecież daje ono trwałe podstawy dla rozwoju wsi.

G m i n a j a k o j e d n o s t k a. Przyglądając się życiu społecznemu gminy Szumowo obserwujemy niewątpliwe wytwarzanie się coraz silniejszych więzi dośrodkowych, zwłaszcza po wojnie światowej, kiedy zakres działalności gminy rozszerzył się oraz powstała w Szumowie szkoła 7-oddziałowa, gminna kasa oszcz. - poz. i urząd pocztowy. Sprzyjającym momentem dla zacieśnienia się tej łączności jest fakt, że obszar gminy i parafii pokrywają się całkowicie. Samorząd gminny nie odgrywa tu poważniejszej roli. Części gminy szlachecka i włościańska posiadają bowiem własne opinie w różnych sprawach i odrębne dążności dośrodkowe.

Po wojnie światowej występuje nowy czynnik w postaci celowych form organizacyjnego współżycia. Szczególnie Spółdzielnia Mleczarska w Pęchratce zdołała wytworzyć ten ruch dośrodkowy wokół siebie, który skierował tu nie tylko większość gminy Szumowo, ale i pobliskie okolice sąsiednich gmin. Szlacheckie wioski niechętnie decydowały się na współżycie ze stroną włościańską nawet na terenie mleczarni:

Organizacje i instytucje działające na terenie powiatu łomżyńskiego nie wywierają większego wpływu na gminę, głównie z tego powodu, że komunikacja z odległą Łomżą jest niewygodna i kosztowna. Stąd w pracy tej czynniki miejscowe zostały specjalnie uwzględnione, gdyż one stanowią istotne przyczyny ewolucji gminy Szumowo.

LE DÉVELOPPEMENT DU PROGRÈS AGRICOLE DANS LA COMMUNE DE SZUMOWO.

(résumé).

Le travail présent donne une description de la commune rurale de Szumowo en groupant d'après certains problèmes les facteurs qui avaient joué un rôle plus important dans le progrès agricole de la commune.

La commune de Szumowo constitue une partie de l'arrondissement de Łomża, du département de Białystok. C'est une commune collective qui se compose de 21 localités, ayant 163 km² (inclu 64.8 m² de forêts). Une chaussée qui a la direction de sud-ouest à nord-est la coupe en deux parties: une de petite noblesse et l'autre de paysans; la commune est éloignée de 20 km à peu près du chemin de fer, les autres chemins sont exclusivement vicinaux. La partie nord-ouest de la commune a les sols sablonneux, la partie sud-est les sablons sur l'argile avec des zones de sables humides, des podzols et des argiles. Les précipitations atmosphériques atteignent 574 mm par an.

Le budget de la commune en 1931/32 se chiffra par la somme de 36,46 zł. (28% pour l'instruction publique) et retombe presque exclusivement sur les agriculteurs, qui constituent 96% de la population totale. La densité de la population se chiffre par 31.3 personnes par 1 km² (sans les forêts 51.6 personnes par 1 km²). La population se compose de Polonais (92%), d'Allemands (5%), et de Juifs (3%); les Allemands se sont établis pendant la période de 1818 — 24 dans un village seulement. Il y en a des analphabètes à peu près 16% dans toute la commune.

Les facteurs qui ont contribué au développement du progrès agricole sont les suivants: 1) les écoles primaires, 2) les bonnes conditions de l'exploitation agricole, 3) les organisations

agricoles et partiellement: 4) la retraite pendant la guerre en Russie, sous le patronage des organisations polonaises.

Avant la guerre il y en avait 4 écoles primaires, à présent il y en a 7; plusieurs instituteurs s'occupent de l'enseignement post-scolaire. C'est après la guerre qu'on a commencé à s'instruire dans les écoles agricoles et secondaires et même supérieures.

La commune de Szumowo ne possède qu'une grande ferme, le reste se compose des petites exploitations paysannes, dont le plus grand nombre de 5 à 15 ha (37.8%), et de 15 à 50 ha (32.1%); on peut dire que la structure agraire est ici meilleure que celle de la Pologne centrale.

Avant la guerre c'était M. M. Kuczyński, teneur d'une grande ferme (tué ensuite par les bolcheviques), qui s'était occupé de la cause du progrès agricole dans la commune. Les paysans se mirent à s'organiser tout près avant la guerre, mais c'était déjà après la guerre qu'on a créé 3 cercles agricoles, 2 caisses coopératives, dites de Stefczyk, une laiterie coopérative, 2 associations des consommateurs, plusieurs associations de jeunesse rurale et 4 postes de pompiers. Depuis 1929 le travail de „La préparation agricole“ de la jeunesse rurale a reçu un certain développement. L'établissement de la laiterie (en 1926) a contribué au progrès de l'élevage des vaches et à l'augmentation de la production des plantes fourragères.

Dans la culture des champs on applique de plus en plus souvent un outillage perfectionné et des machines agricoles. Pour l'hiver on applique un profond labourage, souvent on donne aussi le premier labour. Il n'y a que quelques années qu'on se mit à user des engrais artificiels. Le plus souvent on bat le blé à l'aide des machines. Les récoltes sont dans cette région plus abondantes qu'ailleurs.

Quelques villages se distinguent spécialement (ce sont Pechratka, Srebrna, Szumowo) par leur niveau du progrès agricole. Ce sont ceux qui possèdent depuis longtemps des écoles primaires, outre cela les deux premiers sont situés dans la partie sud-est et possèdent des sols meilleurs et des habitants plus actifs. La partie nord-ouest où domine la petite noblesse est moins active. Le village Srebrny Borek où habitent les colons* allemands, a joué un certain rôle dans le progrès agricole d'avant guerre, maintenant il a perdu son activité. La petite noblesse se tient dans son travail et ses coutumes séparément des paysans. La popula-

tion, qui avait été forcée de se retirer en Russie pendant les batailles de la grande guerre, a été organisée par les institutions polonaises qui lui procuraient un travail rémunérateur et donnaient une éducation aux enfants, ce qui a contribué à un relèvement intellectuel après leur retour au village.

